

УДК 32.019.5

ПОЛІТИЧНИЙ СКЕПТИЦИЗМ: НІГІЛІЗМ ЧИ ФОРМА ПРОТИДІЇ МАНІПУЛЯЦІЯМ?

Ірина Харечко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра теорії та історії політичної науки
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: filos_polit_nauk@ukr.net*

Досліджено сутність понять «скептицизм», «політичний скептицизм» і особливості використання політичного скептицизму як методу пізнання навколишньої дійсності. З'ясовано, що явище «політичний скептицизм» тісно пов'язане з політичною довірою суспільства. Проаналізовано особливості застосування громадянами України скептичного підходу за оцінки політичного життя.

Ключові слова: скептицизм, політичний скептицизм, довіра, ЗМІ, політична реклама.

Вивчення сутності концепції політичного скептицизму – важливий елемент науково-теоретичного обґрунтування принципів формування громадської думки та способів протидії маніпулюванню свідомістю. Політичний скептицизм не є проявом нігілізму – тотального заперечення цінностей, норм, правил суспільного укладу, а слугує інструментом раціонального пізнання дійсності, сприяє формуванню громадянського суспільства, котре здатне ефективно протистояти маніпуляціям ЗМІ, політичних еліт тощо. Хоча зазначена тема становить предмет дослідження багатьох зарубіжних учених, її дослідженням в Україні займається незначна кількість вчених у контексті вивчення громадської думки (С. Жеванов, В. Паніотто).

Мета статті: визначити сутність понять «скептицизм» і «політичний скептицизм»; охарактеризувати особливості використання політичного скептицизму як методу пізнання навколишньої дійсності; установити відмінність скептичної позиції від упередженої та окреслити умови виникнення останньої; виявити зв'язок явища «політичний скептицизм» із політичною довірою суспільства; проаналізувати специфіку застосування громадянами України скептичного підходу під час оцінки політичного життя.

Скептицизм як прояв людської природи спостерігаємо у різних сферах життя суспільства – психології, науково-дослідницькій діяльності, політиці тощо. У філософському розумінні, скептицизм – це гносеологічна позиція, яка полягає в сумніві стосовно існування істини та надійних критеріїв її встановлення, у недовірі до певних поглядів і уявлень. Давньогрецький мислитель Пірон стверджував, що отримати достовірне знання і раціонально обґрунтувати норми поведінки неможливо. У свій час Р. Декарт, дотримуючись цієї тези, вважав методичний сумнів вихідним пунктом пізнання, застосовуючи його на користь розуму [12, с. 585–586]. На думку сучасних авторів, краще розглядати скептицизм як чітко виражений прояв раціоналізму і складову частину наукового світогляду, конструктивний сумнів, із якого починається та чи інша теорія. Він вимагає, аби людина сама розвивалася і безперервно розширювала горизонти власного пізнання [8].

У загальному сенсі, скептицизм – це радше стиль мислення та одна зі світоглядних установок індивіда. Водночас цим терміном позначають різні теорії скепсису та скептичності.

Як психологічний комплекс скептицизм суміжний із людськими якостями – недовірливістю, підозрілістю, цинізмом, страхом, відкритістю, допитливістю, активністю (бажанням спростувати або отримати вичерпні докази) і пасивністю (небажанням бути переконаним і в цьому сенсі вимушеним зважати на істину). Інакше кажучи, скептицизм може постати формою страху втратити власну точку зору, свободу і себе як суб'єкта.

Скептицизм – це і форма вияву свободи розуму («свобода починається зі сумніву»); він у вигляді антидогматизму є прямим або непрямим виразом потреби прориву, руху, зміни і навіть новизни. Отже, скептицизм як риса характеру – одна з найскладніших людських якостей, що пов'язана з пізнанням і дією, людською психологією і самим людським існуванням. У цьому сенсі скептицизм екзистенціальний тією мірою, якою він занурений у саму суть людського існування та пов'язаний з низкою фундаментальних людських якостей і станів. У ньому поєднується і консерватизм, і бажання неспинно досліджувати реальність, і жага до істини, руху вперед.

У суспільній психології скептицизм зазвичай сприймають як форму песимізму та зневіри. Скептик – це дивне створіння, котре ні в що не вірить, усе піддає сумніву, а отже, не має жодних ідеалів і взагалі так би мовити, жодного життєвого підґрунтя [4].

Стосовно політичного скептицизму, його суть, за Ф. Ніцше, полягає в тому, що ми не можемо примирити нашу потребу в нормативній владі з необхідністю у політичній. Філософ усвідомлював крихкість усілякого компромісу між цими вимогами. Тому, згідно з його означенням скептицизму, сучасна політика повинна у будь-який спосіб віднайти шлях, незалежний від обох типів влади [19, с. 11].

Політика – це соціально санкціонована сила: політичне вирішення усіх проблем зводиться до примусу людей діяти в заданому напрямі [16]. Питання інститутів державної влади, застосування примусу як соціального інструменту, процедури функціонування адміністративного апарату і прийняття управлінських рішень необхідно розглянути критично. Сучасна політична сфера життя, котра характеризується апелюванням до емоцій громадян та успішним маніпулюванням їхньою свідомістю, засвідчує необхідність і доцільність раціонального втручання скептично налаштованих громадян. Використання скептичного підходу в обговоренні, оцінці альтернатив, навіть підтримці незвичайних тверджень у випадку їхнього підкріплення об'єктивними доказами, може мати вирішальний вплив на політичний процес у країні загалом, на вибір шляхів еволюції суспільства.

Дослідник Б. Феджін зауважує існування суперечності у позиції скептиків, навіть тоді, коли скептицизм стосовно дій центральної влади, її публічної політики є виправданим. З одного боку, відстоюючи високі принципи об'єктивного дослідження та розуміючи очевидні позитивні наслідки, скептики повинні підтримати урядову діяльність у галузі, приміром, науки та освіти, підвищення державного фінансування наукових досліджень, регулювання сфери виробництва лікарських засобів тощо. З іншого – скептицизм дає змогу припустити, що реалізація цих напрямів політики на практиці матиме непередбачувані наслідки оскільки уряд бере участь у цьому процесі [16].

Одночасно це не заперечує існування у скептично налаштованих громадян

засадничих орієнтирів і принципів діяльності. Скажімо, на думку Б. Феджіна, дотримання моральних норм не є несумісним зі скептицизмом, адже вони можуть слугувати аксіомами системи переконань. Хоча скептики більше схильні змінювати з плином часу власні моральні цінності у зв'язку зі своєю психічною звичкою постійно сумніватися та переоцінювати [16].

Існуючі переконання і погляди є своєрідним якорем у процесі оцінки нової інформації, а далі, залежно від того, наскільки правдоподібні ті чи інші докази, відбувається корегування вгору або вниз. В цьому випадку спрацьовує «просто» правило оновлення Байєса: що більше ствердних доказів, то глибше утверджується загальна оцінка та відбувається трансформація первинних переконань (ставлення чи гіпотези). Цей процес передбачає збір підтверджувальних аргументів, інтеграцію нової інформації з існуючими судженнями та появу оновлених переконань [20].

На думку деяких дослідників, скептицизм як форму світського мислення не варто обмежувати, особливо у соціальній та політичній сферах [15]. Аналіз скептиками суспільного життя має переважно конструктивний раціональний характер і спрямований на покращення та удосконалення існуючих форм, інститутів, процесів. Однак сучасні політичні реалії демонструють незначну залученість скептиків до політичного життя, оскільки політика:

- стосується цінностей, котрі не піддаються емпіричному дослідженню або раціональній дискусії та містять у собі, принаймні, методологічний натуралізм, наявність доказів і можливості перевірки, логічної узгодженості;
- вимагає членства у політичній партії;
- ірраціональна і брудна, система не працює [15].

Так, ціннісні орієнтири важко досліджувати емпірично, але, як вважає де Дора, не варто уникати раціонального обговорення проблеми лише тому, що вона заторкує якоюсь мірою існуючі цінності.

Скептицизм за суттю позапартійний. Немає необхідності розглядати його у контексті ідеології тієї чи іншої політичної партії, бо скептицизм – метод, а не позиція. Тому саме скептики можуть стати найуспішнішими у політичній сфері, якщо вони зосередяться на застосуванні скептичного підходу до вирішення конкретних суспільних проблем [15].

З позиції простих громадян політика є спірним феноменом. На ринку ідей люди щодня чують аргументи, призначені або для зміцнення їхньої думки, або для спростування попередніх переконань і поглядів [20]. Американські дослідники Ч. Тейбер і М. Лодж провели два експерименти, результати котрих підтвердили, що громадяни схильні сприймати швидше доказові свідчення, ніж ті, що кидають виклик їхнім попереднім судженням. Ознайомившись зі збалансованим набором аргументів «за» і «проти», громадяни – особливо ті, кого цікавить проблема, і хто найбільш обізнаний у конкретній сфері, – утверджуються у своїх первинних судженнях, однак не у контексті отриманої інформації, а внаслідок власних мотивів. Натомість недосвідчені громадяни із несформованими чи відсутніми поглядами з певного питання продемонстрували меншу упередженість у процесі аналізу політичних аргументів. Як припускають учені, причина – у недостатній мотивації та відсутності досвіду відстоювати власну позицію. Це наводить на думку: об'єктивність і терпимість здебільшого досягаються через незнання й апатію, ніж завдяки політичним навикам ідеальних громадян. Проте такі громадяни не залучені до демократичного суспільства, оскільки вони нездатні репрезентувати та реалізовувати індивідуальні інтереси в

публічній політиці, що в кращому випадку може стати дисфункціональною об'єктивністю [20].

Вихідним положенням дослідження слугувала теза: всі міркування – вмотивовані. Навіть коли люди обмежені вимогами бути точними й об'єктивними, вони зазвичай не в змозі контролювати свої упередження. Зосереджуючись на роздумах про політичне, судження громадян стають цілеспрямованими [14, с. 416]. Мотиви розподіляють на дві великі категорії: 1) цілі точності, котрі спонукають вивчати і уважно аналізувати докази або дійти правильного чи, інакше кажучи, кращого висновку; 2) суб'єктивні цілі, які мотивують людей застосовувати аналітичні здібності для відстоювання та підтвердження своїх попередніх специфічних висновків.

Соціально-політичні питання є «гарячою» темою для більшості людей, і за отримання семантичної інформації в людини спрацьовує асоціативне мислення. Учені Ч. Тейбер і М. Лодж зазначають, що, приміром, симпатії чи антипатії стосовно Хілларі Клінтон виникають ще до усвідомлення її ідентичності й інших смислових асоціацій: вона – жінка-політик, колишня перша леді США, колишній сенатор-демократ. Категоризація на «подобається» / «не подобається» вмотивована упередженими цілями, які встановлюють критичну селективність у подальшому опрацюванні інформації [20]. Процес відбору інформації особливо важливий, адже його наслідки впливають на формування подальшого ставлення та способу поведінки окремих громадян і поширення сукупної громадської думки. Таким прикладом в українських політичних реаліях можемо вважати Ю. Тимошенко, котра, на думку експертів, сприймається як політик старого покоління з утраченими навичками публічного діяча, хто не здатен запропонувати суспільству нові ідеї та стратегії й чия особистість розчарувала виборців. Асоціативне сприйняття цього політика було спроектовано на партію «Батьківщина», лідером якої і є Ю. Тимошенко. Результати виборів до парламенту 2014 р. продемонстрували серйозне падіння рейтингу партії «Батьківщини» порівняно з минулими парламентськими виборами. Експерти значною мірою пояснюють це суб'єктивним упередженим ставленням громадян до особи лідера партії, а не раціональною оцінкою діяльності членів або ідеологічної платформи цієї політичної сили [7].

Тезу про залежність рівня підтримки конкретної політичної сили від суб'єктивного сприйняття громадянами особи її лідера (лідерів) підтверджують дані соціологічних досліджень, здійснених Центром Разумкова ще раніше у травні 2009 р. На запитання: «Яке значення для Вас під час голосування за політичну партію має те, хто саме очолює цю партію?» – респонденти відповіли так: 1) першочергове значення – 58.1%; 2) другорядне значення – 17.8% ; 3) узагалі не має значення – 14.3%; 4) важко відповісти – 9.8% [10].

Результати експерименту американських науковців продемонстрували послідовну упередженість громадян при отриманні й опрацюванні інформації стосовно певної проблематики та підтвердили їхню гіпотезу про нездатність людей до цілковитого відмежування від попередніх суджень та неможливість абсолютно справедливого, безпристрасного аналізу. В процесі співставлення аргументів «за» і «проти» визначальний вплив мають ефект первинного судження, схильність інтерпретувати докази як підсилення своєї думки чи зайве підтвердження хибності іншої протилежної позиції, що породжує поляризовані думки [20].

До яких наслідків може призвести така тенденція в умовах демократії?

З одного боку, середньостатистичний громадянин, здавалося б, і пізнавально, і

мотиваційно не в змозі раціонально діяти за демократичного політичного режиму. Людина політична постає істотою з примітивними вподобаннями, забобонами й упередженим ставленням, нездатною гнучко реагувати на нову інформацію та переоцінювати реальність. З іншого боку, відстоювання власної ретельно сформованої точки зору є раціональною відповіддю громадянина. У цьому контексті переконання та погляди можуть розглядатися метафорично, як власність, що потребує захисту [17, с. 363]. Багато політичних переконань і цінностей варті захисту та відстоювання їхньої істинності, зокрема тих, котрі пов'язані з ідентичністю. До певної міри первинне судження цілком може бути надійнішим, аніж нова інформація, особливо якщо (так часто трапляється у політичній сфері) нова інформація відображає стратегічну поведінку політичних опонентів. Інакше кажучи: якщо хтось думає (радше – відчуває), що достовірність доказів сумнівна, думка опозиції – хибна або засоби масової інформації – вороже орієнтовані, то для чого брати їх до уваги? [20]

Водночас дослідники акцентують на необхідності дотримання балансу та незалежності між первинними поглядами та новими доказами. У крайньому випадку, якщо хтось спотворює нову інформацію або маніпулює інформаційним потоком з метою підтримання існуючої позиції, тоді стає неможливою раціональна реакція на зовнішнє середовище [20].

Загалом упереджене ставлення більшості громадян до політичних явищ і подій не надто радикальне, як, скажімо, позиція активістів проти абортів чи інших ідеологів-фанатиків. Їхня система цінностей, що містить переконання з питань сексуальності, статі, релігії, сім'ї, абсолютно нездатна сприймати контраргументи стосовно цих сфер життя суспільства, ключових для їхньої ідеології [20].

Американський політолог Дж. Цаллер у праці «Походження і природа громадської думки» формулює чотири аксіоми, котрі характеризують реакцію громадян на політичну інформацію, з якою вони стикаються:

– Аксіома сприйняття: що вищий рівень когнітивної залученості індивіда, то ймовірніше його сприйняття, тобто звертання уваги і розуміння, політичних повідомлень, пов'язаних з тим чи іншим питанням.

– Аксіома опору: люди схильні критично сприймати аргументи, котрі не відповідають їхнім політичним вподобанням, але лише до тієї міри, до якої вони володіють контекстною інформацією, необхідною для розуміння відносин між цими аргументами і своїми політичними схильностями.

– Аксіома доступності: що ближче за часом дане уявлення було актуалізоване, обговорювалося чи обмірковувалося, то менше часу потрібно для актуалізації цього й аналогічних уявлень у пам'яті, свідомості. І, навпаки, що більше часу пройшло з тих пір, як індивід обдумував конкретну проблему, то менш імовірно, що сформована позиція буде мобілізована в потрібний момент часу. Судження, яке не було тривалий період актуалізоване, може виявитися абсолютно забутим.

– Аксіома реакції: громадяни реагують та обдумують лише ті судження, які виявляються миттєво доступними або мобілізованими в їхній свідомості [13, с. 154–155].

Скептицизм цінний для суспільства. Проте коли людина невиправдано заперечує необхідність переоцінки власних суджень, уникає спростовуючої інформації, він перетворюється на упередження.

Отже, політичний скептицизм – це спосіб сприйняття ідей, дій, програм, гасел, окремих політиків, прийнятих політичних рішень з оцінкою їхніх перспектив. Тобто

якщо громадянам декларують шлях здійснення реформ, то для скептиків цієї інформації буде недостатньо – вони прагнуть з'ясувати, які саме реформи передбачаються, що вимагається від суспільства, який вплив матимуть результати реформ у короткостроковій (до 5 років) та довгостроковій (у наступні 20–25 років) перспективі. На нашу думку, політичний скептицизм ефективно застосовувати у вигляді основи під час вибору політиків, державних функціонерів, котрим суспільство довіряє майбутнє країни, а також як критерій політичної та економічної доцільності прийнятих ними рішень.

У неконсолідованих демократіях, до яких можна віднести й Україну, помірний доз політичного скептицизму – не радикальне заперечення чи лояльне ставлення – до політичної системи може слугувати ефективним засобом протидії повалення існуючого режиму та встановлення військової диктатури. У пострадянських країнах здоровим і зрозумілим є незадоволення суспільства діями влади, що характеризується тотальною корумпованістю, зловживанням владними повноваженнями, нетерпимістю до інакості. Надто сліпа та недоречна довіра громадян до політиків – і хороших, і поганих – може стати серйозною проблемою для становлення демократії, культивуючи, у тому числі політичну апатію [18].

В Україні, як і в інших пострадянських державах, відсутні глибокі традиції раціоналізму та скептицизму. Багато дослідників, в тому числі й російських [8; 9], причину вбачають у суспільно-політичній спадщині СРСР. У часи радянської окупації «вогнем випалювалося всяке прагнення» українських громадян «...шукати істину, самостійно мислити» [9]. У сучасній незалежній Україні, особливо до кінця 2013 р., превалювала думка про нездатність окремого громадянина зрозуміти та змінити існуючий стан речей. Нині ж може бути мова про нерозвиненість критичного мислення більшості громадян України, що становить суміш бажання довіряти, схильності до ідеалізації політиків, надії на уряд, президента, депутата у вирішенні суспільних проблем, з одного боку, та страху перед новим, догматизму, нігілістичної та індіферентної свідомості – з іншого.

Важко не погодитися із думкою дослідниці О. Погодіної: формуванню здорового скептицизму і критичного мислення серйозно перешкоджає авторитарний і патерналістський тип свідомості, який творився віками та для якого характерне невігластво пересічних громадян у суспільно-політичних питаннях. Носій цієї свідомості очікує підтримки і захисту від сильної влади, одночасно шануючи, боячись і ненавидячи її [8]. Залишки такого типу психології і свідомості, на наш погляд, збереглися і в сучасному українському суспільстві. Однак варто звернути увагу і на тенденції, котрі засвідчують намагання громадян раціонально оцінювати діяльність соціальних інститутів, аналізувати різновекторні інформаційні потоки з конкретної проблематики та розсудливо ставитись до тих чи інших політиків.

Досліджуючи феномен скептицизму, неможливо оминати поняття довіри, оскільки людина зі скептичним поглядом на політичне життя ґрунтує роздуми та судження на основі суб'єктивної системи цінностей, норм, аксіом. Результатом її аналізу стає категоризація інформації, персоналій, інститутів на таких, які варті довіри, та тих, що викликають недовіру й критичне ставлення.

Довіра постає ключовим поняттям у теорії демократії. У суспільному житті вона сприяє інтеграції громадян і зміцненню громадянського суспільства. Це явище впливає і на економічні взаємовідносини, поширення інновацій, технологій. Установлено пряму залежність рівня довіри у суспільстві від показників економічного зростання, обсягу

інвестицій в економіку, і навпаки. Експерти Київського міжнародного інституту соціології на підтвердження цих слів посилаються на європейські дослідження. Відповідно до цих розвідок ВВП на душу населення і рівень політичної довіри скорельовані: що вищий рівень ВВП, то вища довіра, і навпаки, висока довіра дає змогу державним функціонерам та політикам забезпечити у країні економічне зростання. У рейтингу досліджуваних держав Україна посідає одне з останніх місць за довірою й останнє місце за ВВП [6].

За дослідженням Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва» та соціологічної служби Центру Разумкова, у 2015 р. лідерами суспільної довіри стали волонтери (довіряють 67%, не довіряють – 23%; баланс довіри-недовіри становить +44%). Традиційний лідер довіри – церква – дещо втратила у довірі (баланс довіри-недовіри становить +34%, але це – найнижчий результат за останні 5 років). Переважає довіра над недовірою у ставленні населення до Збройних сил України (+18%) і добровольчих батальйонів, причому ця довіра майже однакова (+18% та +16%). Позитивним є також баланс довіри-недовіри до громадських організацій (+13%) і засобів масової інформації України (+2%). Проте динаміка у ставленні до цих інституцій протилежна: довіра до громадських організацій зростає (від –9% у 2010 р. до +13% у 2015 р.), а до українських ЗМІ зменшується (від +26% у 2010 р. до +2% у 2015 р.).

Найвищим рівнем недовіри вже два роки поспіль вирізняються засоби масової інформації Росії (–76% у 2015 р., –72% у 2014 р., а у 2013 було –28%). Далі за рівнем недовіри йдуть усі правоохоронні органи, причому недовіра до них за п'ять останніх років істотно зростає:

- суди (–67% у 2015 р., –72% у 2014, –45% у 2010 р.);
- прокуратура (–67% у 2015 р., у 2010 р. –48%);
- міліція (–57% у 2015 р., у 2010 р. –37%).

До Служби безпеки України довіра дещо вища, хоча за п'ять років вона теж істотно знизилася: від –9% у 2010 р. до –34% у 2015 р. Довіра до Верховної Ради та Президента коливається: найвищою вона є одразу після виборів, а відтак різко спадає. Президент П. Порошенко у грудні 2014 р. мав баланс довіри +5%, а у липні 2015 р. вона знизилася до –33%; Верховна Рада у грудні 2014 р. мала баланс довіри –26%, а у липні 2015 р. –63%. Зменшується довіра і до місцевої влади: від +10% у 2012 р. до –22% у липні 2015 р. [3].

У контексті застосування політичного скептицизму як способу сприйняття політичної реальності та її оцінки проаналізуємо ставлення суспільства до ЗМІ та його роль у процесах інформування, політичного просвітництва, конструювання громадської думки й маніпулювання нею в корисливих цілях суб'єктів політики.

Так, американський соціолог Р. Міллс виокремив чотири напрями впливу ЗМІ на поведінку громадянина:

1. Більшість уявлень населенню нав'язали засоби масової комунікації, а головне – люди дуже часто не вірять своїм очам, поки не прочитають про події у газетах або почують по радіо. І навіть тоді, коли люди стають свідками подій, їхні спостереження не є первинними, оскільки вони відповідають певним шаблонам. Лише життєвий досвід як обдумана усвідомлена інформація може бути основою для противаги інформації, що надали мас-медіа.

2. У випадку, коли ЗМІ ще повністю не монополізовані, то громадськість має змогу порівнювати й зіставляти отриману інформацію і в такий спосіб протистояти впливу. Проте, за Р. Міллсом, люди дуже рідко зіставляють дані й часто обирають ті

джерела, з ідеями яких вони раніше погоджувались.

3. ЗМІ проникли й у сферу самопізнання індивіда, навіюючи людині уявлення про себе, шляхи і способи здійснення своїх бажань. Цей розрив між дійсністю та прагненнями особи призводить до втечі від дійсності у сферу ілюзій.

4. ЗМІ підривають можливість обміну думками індивідів і є причиною руйнування внутрішнього життя людини. Вони відволікають увагу людини від головного, фіксуючи її на уявних конфліктах, котрі розв'язуються миттєво за допомогою насилля [5, с. 94].

Так, телебачення, Інтернет, друковані ЗМІ відіграють системотворчу функцію у процесі переконання, створюючи стійке ставлення до певного явища чи події. Однак потрібно враховувати і те, як громадяни сприймають певний канал інформації. Важко не погодитися із Є. Жевановим, котрий зазначає: «Якщо рівень довіри суспільства до відповідних каналів низький, то і інформація, ними поширювана, сприймається значно критичніше» [2].

Результати соціологічних опитувань підтверджують: 72% українців дізнаються новини переважно з українських телеканалів та Інтернет-ЗМІ (43% тільки дивляться ТВ, 29% також користуються Інтернетом); 22% регулярно звертається і до українських, і до російських джерел інформації (з них 9% – лише телеглядачі); 6% практично не цікавиться новинами з жодних із перелічених ЗМІ. Попри те, що телебачення та мережа Інтернет є основними джерелами інформації, рівень довіри до них (йдеться про українські ЗМІ) знижується майже в усій Україні, крім Західного регіону. На Півдні, Сході й Центрі відсоток тих, хто сказав, що ставлення до українських мас-медіа з початку року в них погіршилось, переважає відсоток тих, у кого воно покращилось. Загалом 65% респондентів не змінили свого ставлення, 19% погіршили та 11% – покращили. Російські ЗМІ ще більше втрачають довіру серед українських громадян, у тому числі й на Сході України. Для прикладу, лише 1% опитаних відповіли, що з початку року вони покращили ставлення до російських ЗМІ, у той час як 60% – погіршили, а 28% – не змінили [11]. Отже, можемо констатувати складну ситуацію в інформаційній сфері України, коли більшість громадян підозріло ставляться до будь-якої інформації, яка надходить з існуючих каналів, при цьому не маючи доступу до альтернативних інформаційних ресурсів.

Досліджуючи здатність українців раціонально та критично аналізувати інформацію, потрібно враховувати специфіку українського медійного простору, адже реальні власники телеканалів впливають на політику каналу, використовуючи його як інструмент пропаганди, піару, формування лояльного ставлення чи навіть маніпуляцій. Експерти стверджують: незважаючи на різноманітність медіа-середовища, більшість медіа залишаються під відчутним впливом власників і політичних покровителів. Це означає, що низка ЗМІ перебуває під певним впливом політиків і політичних партій, котрі беруть участь у виборах. Приміром, аналізуючи парламентську виборчу кампанію 2014 р., експерти виявили: деякі ЗМІ більш-менш відкрито демонстрували свої симпатії до конкретних політичних суб'єктів [1]. І хоча загалом результати засвідчують, що велика частина опитаних (48%) таки співвідносить ЗМІ з реальними власниками, та, на жаль, для 19% населення України зовсім не важливо знати, в чий власності перебуває конкретне медіа [11].

Ще однією особливістю вітчизняного медіа-середовища є використання проплачених матеріалів («джинси») під час передвиборчої кампанії, яка негативно впливає на формування об'єктивного ставлення суспільства до політика чи політичної сили. Водночас громадяни мають змогу уникнути негативного ефекту від «джинси» у

випадку звернення до кількох видів ЗМІ [1].

Варто звернути увагу і на вплив політичної реклами на думку виборців. Чимало громадян визначаються зі своїм вибором в останні тижні перед датою голосування або й у день виборів. Яскравим прикладом цього стали неочікувано високі результати партії «Народний фронт» на парламентських виборах 2014 р. Одним із ключових чинників, що сприяв успіху партії, експерти називають активну інформаційну кампанію, ефективну й інтенсивну рекламу політичної сили, зокрема в останні два тижні до виборів [7].

Підсумовуючи, доходимо висновку: політичний скептицизм здатний забезпечити раціональний погляд на політичну реальність і допомагає виховати неупередженого свідомого громадянина з незалежними судженнями та цінностями, який, проте, не є дезінтегруючим елементом суспільства, а навпаки виконує функцію суспільного контролю над владою та сприяє розбудові демократичних інститутів і процесів.

Список використаної літератури

1. Висвітлення виборчої кампанії у ЗМІ. Парламентські вибори 2014 – Україна. Попередній звіт за результатами моніторингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://prostir-monitor.org/foto/mtree/2014/10/Ukr_October-report_24_10.pdf (28.11.2015).
2. Жеванов Є. Соціологічні опитування як технологія політичного маніпулювання / Є. Жеванов // Освіта регіону. – 2013. – №1. – С. 120–125.
3. Кому більше довіряють українці: владі, громадськості, ЗМІ? / Загальнонаціональне опитування. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/polls/2015a/komu-bilshe-doannja.htm> (28.11.2015).
4. Кувакин В. А. «Скепсис» в России: возможно ли доселе невозможное? / В. А. Кувакин // Здравый смысл. – 2003. – № 4 (29). – С. 2–3.
5. Миллс Р. Властвующая элита / Р. Миллс. – М. : Директмедиа Паблишинг, 2007. – 844 с.
6. Паніотто В. Актуальний стан справ в українському суспільстві [Електронний ресурс] / В. Паніотто, Н. Харченко // Українське суспільство. – 2015. – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=529&page=2&t=3> (28.11.2015).
7. Парламентські вибори – 2014: підсумки і роздуми про майбутнє [Електронний ресурс] / Матеріали прес-конференції, Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва». – 2014. – Режим доступу: http://www.uceps.org/upload/1415269995_file.pdf (28.11.2015).
8. Погодина О. Грани скептицизма / О. Погодина // Здравый смысл. – 2011. – № 1 (58). – С. 23–28.
9. Семёнов Ю. Идеологическая мода в науке и скептицизм [Электронный ресурс] / Ю. Семёнов // Скепсис. – 2003. – № 2. – Режим доступа: http://scepsis.net/library/id_313.html (28.11.2015).
10. Соціологічне опитування. Яке значення для Вас під час голосування за політичну партію має те, хто саме очолює цю партію? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=557 (28.11.2015).
11. Українці втрачають довіру до ЗМІ. Дослідження КМІС та ГО «Телекритика» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/commentaries/sociologist_view/-novini-ukrao-telekritika-.htm

- (28.11.2015).
12. Філософський енциклопедичний словник / НАН України; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
  13. Цаллер Дж. Происхождение и природа общественного мнения / Дж. Цаллер. – М. : Ин-тут Фонда «Общественное мнение», 2004. – 559 с.
  14. Chaiken Sh. Dual-process theories in social psychology / Sh. Chaiken, Y. Trope. – Guilford Press, 1999. – 657 p.
  15. De Dora M. Why skeptics should embrace political advocacy and – how they can do it [Electronic resource] / M. de Dora. – 2011. – Mode of access: <http://rationallyspeaking.blogspot.com/2011/12/why-skeptics-should-embrace-political.html> (27.11.2015).
  16. Fagin B. Skepticism and politics [Electronic resource] / B. Fagin // Skeptical inquirer. – 1997. – Vol. 21.3. – Mode of access: http://www.csicop.org/si/show/skepticism_and_politics (28.11.2015).
  17. Pratkanis A. Attitude structure and function / A. Pratkanis, S. Breckler, A. Greenwald. – NJ : Psychology Press, 2014. – 472 p.
  18. Seligson M. Political support, political skepticism, and political stability in new democracies / M. Seligson, J. Carrion // Comparative political studies. – 2002. – Vol. 35. – №1. – P. 58–82.
  19. Shaw T. Nietzsche's political skepticism / T. Shaw. – Oxford : Princeton University Press, 2007. – 159 p.
  20. Taber Ch. Motivated skepticism in the evaluation of political beliefs / Ch. Taber, M. Lodge // American journal of political science. – 2006. – Vol. 50. – № 3. – P. 755–769.

Стаття надійшла до редколегії 03.12.2015

Прийнята до друку 19.02.2016

POLITICAL SKEPTICISM: NIHILISM OR FORM OF RESISTANCE TO MANIPULATION?

Iryna Harechko

*Ivan Franko National University of Lviv, Institute of Philosophy
Department of theory and history of political science
Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: filos_polit_nauk@ukr.net*

The essence of the concepts of «skepticism» and «political skepticism» is investigated. There were discovered the peculiarities of political skepticism's using as a method of reality's knowledge. It has determined a difference between skeptical and partisan positions and outlined the conditions of latter. It was found that the phenomenon of «political skepticism» is closely linked to the political confidence of society. There were analyzed the features of the application by citizens of Ukraine skeptical approach in assessing the political life.

Key words: skepticism, political skepticism, trust, media, political advertising.